

Gregor Tomc

SAMOUPRAVLJANJE KOT TRENUTNO NAJBOLJ REALNI SOCIALIZEM*

Vesna Pusić v svojem tekstu med drugim govori o politični revoluciji, ki skuša urediti takšno državno ureditev, ki bo zagotavljala srečo za vse, in o posledicah, ki jih ima takšen projekt za družbeno življenje — režim ima za realizacijo človeške enakosti in univerzalne pravice na voljo le obstoječi politični in ekonomski sistem. V svojem prizadevanju za nemogoče, pravi avtorica, ekonomski in politični sistem ne izpolnjujeta svoje možne in nujne vloge.

V svojem koreferatu mi ne gre niti za opis Vesninega teksta niti za polemiko z njenimi stališči, ampak bi se rad na kratko dotaknil le nekaterih implikacij, ki jih je za razvoj države in družbe po mojem mnenju imela politična revolucija v Jugoslaviji.

Že Franz Neumann je ugotavljal, da totalitarizem nasproti posamezniku ne postavlja vsemogočne države, ampak širi sfero nedržavnega kaosa, vladavino brezzakonja in anarhije. Opisuje stanje, ki je že na prvi pogled podobno stanju v Jugoslaviji danes, procesu radikalne dekompozicije družbenega življenja in fragmentacije državnega.

Najprej na kratko o dekompoziciji družbenega življenja kot se manifestira v ekonomskem in političnem podsistemu.

V ekonomskem podsistemu se kaže z razpadom dominantnih razrednih odnosov, značilnih za industrijsko družbo, s potlačitvijo pripadajoče tržne regulacije, z razpadom lastninskih odnosov in industrijske demokracije.

Vloga trga postane sekundarna. Delujoči trg, ki je zunaj zavestnega družbenega nadzora in vprašanj moči, in ki določa lastništvo, cene in mezde, v naših pogojih zamenja prevladujoča subjektivna vloga partije, dogovorna ekonomija, planiranje. Če je razredni status določen z dostopom do materialnih dobrin in ekonomskih možnosti, te pa s položajem na trgu, to že samo po sebi postavlja pod vprašaj kompatibilnost razrednih odnosov in socialistične proizvodnje.

Drugi problem, ki bi se ga rad na kratko dotaknil, je problem lastnine. Proizvodni odnosi so vedno tudi lastniški odnosi. So pravno regulirani in določajo pravice uporabe, prisvajanja, koristi in razpolaganja. V industrijskih družbah je lastnina praviloma mešana — prevladuje zasebna, delno pa je državna. Šele družbena lastnina v Jugoslaviji predstavlja kvalitativen odmik.

Ne sodi v moderno pravo, saj ne gre za lastnino v pravem pomenu besede — nikogar ne izvzema, ni ne javna ne zasebna, nima svojega prepoznavnega nosilca in se je ne da pozitivno opredeliti. Partija je skušala operacionalizirati nekaj, česar sploh ni.

Tretji problem je problem industrijske demokracije. Številne raziskave kažejo, da v štiridesetih letih samoupravljanja ni prišlo do prerazporejanja moči v sferi dela,

*Diskusijski prispevek

poleg tega pa njemu pripadajoči normativizem najbolj formalizira odločanje tam, kjer je moč najmanjša (med delavci), najmanj pa tam, kjer bi bila formalizacija zaradi nadzora najbolj potrebna, torej v upravi in med funkcionarji zunaj podjetja. Zakonsko uvajanje samoupravljanja predvideva participacijo tam, kjer ni ne moči ne interesa, ne omogoča pa nadzora nad dejanskimi odločevalci.

Tako na primer ni bila izvedena kolektivizacija kmetijstva, hkrati pa se partija trdovratno upira razvoju ruralnega kapitalizma. Nastaja ekonomsko destruktuiran prostor, puščava, ki jo zapolnjuje planski voluntarizem partije. Ekonomski odnosi se atomizirajo, izgubljajo svoj družbeni izvor.

Ce strnem – regulacija temeljnih ekonomskih odnosov temelji na imaginarnih, ideoloških načelih. Gre za globalno vizionarsko planiranje, družbeno lastnino in samoupravljanje. Druga narava industrijske družbe je bila po politični revoluciji eliminirana, nova socialistična, ki bi trajno in avtomatično vzpostavljala in regulirala temeljne ekonomske odnose, pa ni. Družbeni odnosi v ekonomskem podsistemu se atomizirajo – nekateri razredi sploh izginejo (razred podjetnikov), vloga drugih postane negotova (na primer kmetje), vsi pa izgubijo svojo vlogo zaradi odsotnosti ključnih institucij in možnosti avtonomne reprezentacije. Na drugi strani pa seveda tudi partija ne predstavlja novega vladajočega razreda, saj ni ekonomska kategorija, temveč politična organizacija. Razredna struktura je na vrhu obglavljena, na srednjih ni nižjih ravneh pa je nerazvidna oz. atomizirana.

Pod tanko plastjo normativizma, ki regulira pretežno odnose nekega drugega sveta, se nahajata kaos in anarhija realnih ekonomskih odnosov, v katere stopajo posamezniki. Vsako odločanje postane v takšnem kontekstu samovoljno. Politične klike, ki na različnih ravneh posegajo v ta kaos in anarhijo ter se z njima okoriščajo, predstavljajo le drugo stran nerealizirane „druge narave“ socialističnega samoupravnega ekonomskega sistema, „sistema“, ki „uzakonja“ nezakolitost. To pa je bistveni predpogoj vsake totalitarne oblasti.

Podobno kot je bilo dezintegrirano ekonomsko življenje, je bila dezintegrirana tudi politična skupnost.

Vsak realni socializem, tudi samoupravni, radikalno omeji izražanje različnih družbenih interesov v politični skupnosti, njihovo uveljavljanje s pomočjo sistema politične demokracije in v okvirih pravne države pa je praktično povsem prekinjeno.

V samoupravnem socializmu se je ta proces dezintegracije v zadnjem času v največji meri uresničeval z delegatskim sistemom političnega predstavništva. Ta bi lahko imel reprezentativno funkcijo le ob utopični predpostavki, da bi ljudje postali popolne politične živali, ki bi dejansko, aktivno, trajno, množično in osveščeno sodelovale v fazah evidentiranja in izbire kandidatov tam, kjer jim je to formalno omogočeno. Vendar pa takšnega interesa ne kažejo, nimajo pa možnosti izvajanja pasivnega nadzora (neposredne volitve, izbira med več strankami). Drugi ključni predpogoj za funkcioniranje delegatskega sistema kot predstavniške politične institucije pa je omogočeno avtonomno oblikovanje in agregiranje družbenih interesov. Vendar pa se v vsakdanji politični stvarnosti lahko oblikujejo in organizirajo predvsem partijski in od partije delegirani interesi.

Samoupravljanje je koncipirano tako, da omejuje domet odločanje na socialna in ekonomska vprašanja delovnega mesta. Odločanje se skrči na vprašanja zasebne koristi na mikro ravni. Delegatski sistem odraža prav to, še ne politično raven odločanja na delovnem mestu. Kolikor kaj odraža, gre za egoizme na mikro družbeni ravni. Predvidene oblike političnega odločanja torej omejujejo vsako celotneje zasnovano politično ambicijo. Državljan postane le še delovni človek, delavec ali uslužbenec, sfera političnega pa je še naprej monopol partije. Nevarnost novih družbenih gibanj v našem političnem kontekstu ni v tem, da bi načenjala z vidika partije strateške probleme vladanja, ampak da se ukvarjajo z globalnimi političnimi problemi. Konstituirajo samo polje političnega v družbi, ki se sicer izgublja v atomiziranih samoupravnih strasteh.

Če strnem – da bi deloval, bi delegatski sistem zahteval že doseženo visoko stopnjo demokratičnosti političnih odnosov. Ne vsebuje pa potenciala za demokrati-zacijo obstoječih, dejanskih političnih odnosov. Ker je politična revolucija ukinila nekoč že doseženo politično enakost, lahko delegatski sistem le odraža in reproducira obstoječo politično neenakost – ne le, da večine družbenih interesov ne predstavlja, temveč tudi ne omogoča institucionaliziranega nadzora politične skupnosti nad oblastjo. Marginalna funkcija politične skupnosti polagoma vodi do njene dezintegracije.

Ker sem že na začetku govoril o tem, da družbeno dezintegracijo spremlja tudi fragmentizacija države, bi se na koncu dotaknil še tega vidika problema.

Vprašanje razpada državnega verjetno ni več sporno. V Jugoslaviji so danes bolj ali manj odsotne nekatere ključne lastnosti moderne države: monopolizacija sredstev dominacije in administracije, monopolizacija pravnih ukazov in legitimne uporabe sile ter racionalno organizirana birokracija, odvisna od centralne avtoritete. Izgleda, da je jugoslovanska država na razpotju med državo moderne industrijske družbe in političnim gospostvom v pogojih fevdalizma.

Partija je zgolj vladajoča politična sila, ki poglavitne družbene odnose lahko določa le zaradi svojega političnega položaja, s svojo voljo. Neprestano bega med različnimi vplivi okolja, je brezoblična, oziroma svoje oblike spreminja glede na kontekst, v katerem se nahaja. Nikoli ne more imeti kakšnega družbenega interesa za svojega, kajti če bi se odločila, bi postala nekaj drugega, prenehala bi biti partija. Bolj kot je samosvoja, bolj je samovoljna, in obratno, bolj kot odraža kakšne družbene interese, bolj je nemočna, bolj je nevidna, bolj postaja karkoli. Obdobja liberalizma so torej obdobja krize identitete partije, za obdobja totalitarizma pa je značilna kriza družbenih odnosov.

Sele ko zmagovita politična socialistična revolucija eliminira „drugo naravo“ stare kapitalistične družbe, izgubi država svojo moderno funkcijo, namreč najvišje oblike politične organiziranosti družbe. Država postane projekt čiste volje partije. Partija stoji pred kaosom in anarhijo, ki sta njeno delo in ni ničesar več, kar bi jo lahko omejevalo v njeni samovolji. Bolj kot je radikalna eliminacija starega, oz. drugače povedano, bolj kot je radikalna implementacija imaginarnih principov „socialistične civilne družbe“, bolj obsežen je proces družbene in državne dezintegracije. Slednja pa je predpogoj vladavine neformalnih partijskih klik.

Izgleda, da je šel v 80. letih ta proces med vsemi deželami realnega socializma najdlje prav v Jugoslaviji.